

Министерство образования и науки Республики Саха (Якутия)

МКУ «Вилуйское улусное управление образованием»

**«Сонор» оонньуунан
о5о санатын сайыннары**

(доклад)

Тааба5ардаа5ы «Мичээр» уьуйаан иитээччитин

Куланова Мария Аскалоновна улэтэ

Булуу, 2019 сыл

Ийнээбитэ.

Кириитэ.....	3
«Сонор» - кийи ейун эрчийэр уонна сайынарар оонньуу.....	5
О5о санатын сайынарары сурун соруктара.....	7
«Сонор» оонньуунан о5о санатын сайынарары.....	9
Тумук.....	14
Туйаныллыбыт литература.....	15

Кириитэ.

Билини сайдылаах кэм ирдэбилигэр сеп тубэиннэрэн обо саабынан, бэйэтин кыабынан керен сеп билиилээх – керуулээх, сытыы ейдеех – санаалаах, сайдылаах, чобуо тыллаах – естеех майгы – сигили ертунэн эйэбэс – элэккэй буолуохтаах.

Обо тылын – еун анаан сайыннардахха, сатаан ыйыта, эппиэтти, быаара, санаатын саабылаан кэпси уерэнэр. Киини кытта иннигэбэ суох бодоруа, сатаан кэпсэтэ, наадатын этэ улаатар. Оскуола иннинээби тэрилтэбэ обо ейун – санаатын сайыннарар улэ угус еруттээх. Олортон биир саамай боччумнаахтара – тереебут сананы сайыннарыы. Тыл – дэгиттэр билии терде. Билии – сайдылаах олох терде.

Обо саамай кыратыгар, ордук биэбигэр диэри, тулалыыр эйгэтин ерууспуттуу сорунуулаахтык ылынар кэмэ. Бу кэми олус табатык Лев Николаевич Толстой: «Мин саабым ити эрэ кэмигэр олус элбэби, киэни бэрт суьаллык ылыммытым, олобум кэнники тугэнэ итинтэн суус гыммыт биирин эрэ ылбыта. Биэс саастан миэхэ диэри биир хардыы, оттон сана тереебут оботтон биэбигэр диэри – сункэн себумэр ыраах» (Л.Н.Толстой. Собр.соч., т.10, М., 1968, с.537)

Обо оскуолаба киирэригэр бэйэтин саабыгар сеп тубэбэр билиилээх, толкуйдуур, дорбоону арааран истэр дьобура, санарар саната сепке сайдыбыт, тыла – ебе ыраас, хомобой буолара ирдэнэр. Тыла сайдыбатах обо атын киьи санатын сатаан ейдеебет, тылын саппааба кэмчи, кыбыстан улаханлык кэпсэтэ, санара сатаабат. Мантан сылтаан бу обо бэйэтин итэбэстээх курдук сананар.

Обо олобун сурун ис хобооно – ооньуу. Ооньуу обо эйгэтэ, айымньыта. Кыра обону уксун ооньуу нене сайыннарыахтаахпыт. Ооньуу нене обо чэпчэкистик, тургэнник ылынар, уерэнэр. Ейугэр – санаатыгар диринник инэр. Ону табынан обо ооньуу кэмигэр коллективка уерэнэр, тэннээхтэрэ тугу онороллорун сыаналыыр, субэлиир да буолар. Эйэлээх коллективы олохтуур, оболору добордуу сыбыанна иитэр туьугар, кехтеехтук ооньотуохха, умсугутуохха наада. Обо ооньуур кэмигэр дьобура, толкуйа, болбомтото, тыла сайдар.

Биир оннук ооньуунан «Сонор» ооньуу буолар. Билигин обо тэрилтэлэригэр «Сонор» ооньуу киэнник тэнийдэ. Бу ооньуу сахаларга уонна атын омуктарга кестер норуот ооньууларыгар олобуран онобуллубут, обону бары ертунэн сайыннарар буолан, олоххо кэбэбэстик киирдэ. Кини араас норуоттар экирэтииилээх, кудуйуулээх ооньууларын принцибин тутуьар. Холобура, сахалар «Кыырт уонна кустар», нанайдар «Анакан» диэн ус фишкалаах дуобат курдук ооньуулар майгынныыр.

Улэ сыала:

- Оскуола иннинээби саастаах обо санатын сайыннарыы.

Бу сыалы ситиьэргэ улэ соруктара:

- «Сонор» оонньууну билиьиннэрии;
- «Сонор» оонньууга обо интэриэьин тардыы;
- Обо толкуйдуур, айар дьобурдарын сайыннарыы;
- Ситимнээх сананы сайыннарыы;
- Тулалыыр эйгэни билиьиннэрии, тылы байытыы.

Сонуна. Хас кэрдиис кэм аайы обо сайдар сурун эйгэтэ уларыян иьэр. Ол курдук, психологтар бэлиэтииллэринэн, обо теруебуттэн биир сааьыгар диэри улахан кьи бодоруьууга, биириттэн ус сааьыгар диэри араас тулалыыр эттиктэр, оонньуурдар, онтон ус сааьыттан сэттэтигэр диэри оонньуу обону сайыннараар сурун эйгэ буолаллар. Ол иьин обо оскуолаба кириэр диэри сайдыытыгар оонньуу улахан суолталааьынан уерэтэргэ, иитэргэ утумнаахтык туттуллар.

Обону сайыннараар оонньуулар ханнык бабарар норуокка кестеллер. Кинилэр анардас эт-хаан ертунэн улэьэ кыратыттан бэлэмниир дьобурдарын эрэ буолбакка, обо санатын эмиэ сайыннараар суолталаахтар. Оттон обо тэрилтэтигэр норуот оонньууларын уксугэр обо этэ-хаана сайдан, сымса, быьый, тулуурдаах буоларыгар эрэ туьанабыт. Норуот оонньууларыгар обо санатын сайыннараарга аьыйаьа суохтар.

«Сонор» - кийи ейун эрчийэр уонна сайыннарар оонньуу.

«Сонор» остуол оонньуутун 1988 сыллаахха СГУ профессора Григорий Васильевич Томской айбыта. Онон быйыл бу оонньуу айыллыбыта лоп курдук 25 сылын туолла. Сыныйан туран уерэттэххэ оонньуурга сурдээх боростуой эрэри ейу-санааны сайыннарарга улахан кыабы биэрэрин уерэхтээхтэр быааран тураллар.

«Сонор» билигин аан дойдуга тарбанна. Францияга бу оонньууга анаан абаас турнирдар, быыстапкалар, научнай-практической конференциялар тэриллэллэр. Казахстанна баар айылбаттан бэриллибит уьулуччу ейдеех оболору сайыннарар Кииннэ оболору сонорунан дьарыктыыллар.

Сонор, саахымат эбэтэр дуобат курдук, хайаан да халбаннаабакка тутуьуулар быраабылалаах оонньуу буолбатах. Сонор – элбэх оонньуулар ситимнэрэ. Судургу оонньууга тугэн-тобоос улахан суолталаах. Сорох варианнар кыра оболорго олус табыгастаахтар, онон сана оонньооччуларга туьалаахтар. Олус уустук варианнар эмие бааллар. Ей сайдытыгар «Сонор» суолтата ессе кини санаттан-сана оонньуулар бутун ситимнэрин айары кебулууругэр буолар.

«Сонор» - национальной спорт керунун быьытынан саха сиригэр киеьник биллэр. 1994 сыллаахха Сонору обо садтарыгар тэрэьиннээхтик киллэрии сабаламмыта, Педагогической институтка кэнэбэски учууталлар уонна иитээччилэр уерэтэллэр. Сонор маастара, Саха сирин элбэх тегуллээх чемпиона Алексей Голиков бастакынан 1997 сыллаахха «Сонор» педагогической кыахтарын туьунан наука кандидата буолар диссертациятын кемускээбитэ.

Чинчийээччилэр бэлиэтиллэринэн, ЖИПТО обо ейдуур, толкуйдуур, ырытар, тэнниир, хайысханы быаарар дьобурун сайыннарар; булугас, сытыы ейун чочуйар. ЖИПТО инникитин сайдар кэскилэ улахан.

«Сонор» оонньууну 4 – 5 саастаах оболортон сабалаан уерэтэр ордук. Омос керуугэ олус судургу, боростуой оонньуу курдук, оттон дьарыктанан киирэн бардахха, кийини умсугутар араас керуннээх, уустуктардаах оонньуу буолар. «Сонор» кеметунэн обо туохха дьобурдаабын тургэнник тобулуохха сеп.

«Сонор» уустугунан, обону сайыннарар суолтатынан дуобат, саахымат курдук интеллектуальной оонньуулары кытта тэн таьымнаабын, суолталаабын туьунан ЮНЕСКО экспертара В.Гордон уонна Ф.Пот, Франция ученайдара Ж.Бружер, А.Деледик, Р.Пажес тоьоболоон суруйаллар.

«Сонор» оонньуу оонньоонор хонуулаах, ньыкаалардаах. Ньыкаалара икки керуннээх: 2 улахан экирэтэр уонна 6 икки тегул кэмэйдэринэн кыра ньыкаалар. Кыра

ныкаалар 2 см буолаллар, оттон улахан – 4 см. оонньоур хонуу кене муннук быьылаах: уьуна – 40 см, туората – 30 см. Биир туоратыттан 1 см тэйэн бастакы (А) сурааьын тардыллар, ол сурааьынтан 9 см тэйэн иккис (В) сурааьын тардыллар, бу сурааьынтан 9 см тэйэн уьус (С) сурааьын тардыллар. Бу сурааьынар биирдии очколаахтар. Оонньоу сабаланытыгар бастакы сурааьын ортотугар, кене муннук кытытын таарыйан, биир улахан ныкаа турар; иккис улахан ныкаа хонуу таьыгар хаалар, хаамтарааччы буолар. Хонуу утары кытытыгар 5 кыра ныкаалары (куотааччыны) оонньооччу бэйэтэ керен туруорар. Ныкаалар хонуу кытытын таарыйан туруохтаахтар. Биир кыра ныкаа хонуу таьыгар хаалар, хаамтарааччы буолар. Быраабыла быьытынан, ныкаалар хонуу кытытыгар быган тахсыа суохтаахтар.

Оонньоу сурун соруга – сонордьут, ол эбэтэр экирэтээччи, биэс куотааччыны хаайан, куйэн, араас хайысханы экирэтэн таарыйахтаах, оттон куотааччылар очколаах сурааьынар диэки бара сатыахтаахтар. Кыра ныкаа, 1,2,3 (А,В,С) сурааьынары таарыйдаьын аайы, биирдии очкону ылан иьэр. Ол эбэтэр кыпа ныкаа, бастакы сурааьына (А) тийдэьинэ, 3 очкону ылан тийьэр.

Ныкаа хаамыта сыьыары ууруунан онобуллар. Улахан ныкаа сырыы аайы хайаан да хаамар, кыра ныкаа сорох тугэннэ хаампака хаалыан сеп. Оччоьуна куотааччы хаампатын туьунан экирэтээччигэ этиэн наада. Оонньоуну куотааччылар сабалыыллар.

«Сонор» - аныгы оонньоу, араас варианнардаах: остуолга оонньообун; хамсаныылаах, музыкальнай, суруйан – ойуулаан оонньообун. Оонньоу сюжеттаах буолан уларыя турара, араас геройдар быьылаантан тахсар суолу кердееьуннэрэ оьо дьобурун сайынарар.

О5о санатын сайыннары сурун соруктара.

«...Тереебут тылынан санарар о5о тыл хайдах уларыйарын, ситимнэьэрин эрэ буолбакка, ону кытта тэннэ ахсаана биллибэт элбэх ейдебулу, араас керууну – сыьыаны, угус ейу – санааны, иьийини, уус-уран уобараьы, тыл тутулун, мандарын барытын 2-3 сыл иьигэр олус чэпчэкистик, тургэнник ылынар. Онтон кэлин 20 да сыл кыьанан-муьэнэн уерэнэн, ол анаарын даьаны ылар саарбах. Норуот улуу уьуйааччыта – тереебут тыл, хор, оннук!» - диэн К.Д.Ушинскай суруйбуттаах.

Тереебут тылынан санары, кинини инэринии о5о тереебут-уескээбит дьэтиттэн-уотуттан, ийэ-а5а иитииттэн бэриллэр уонна оскуола5а кириэн иннинэ5и о5о тэрилтэлэригэр, оскуола5а салбанар. О5о кыра эрдэбиттэн тереебут терут тылын билбэт эбэтэр мелтэхтук билэр да буолла5ына аанньа ахтыбат, улаханна уурбат буола улаатар. Оннук о5о норуотун тылын, культуратын билбэт, билэ да сатаабат буолуон сеп.

Тереебут тылынан уерэтии, киниэхэ уьуйуу о5о билии-керуу, ей-санаа, сир-майгы ертунэн сайдытыгар, иьирэх иьийитэ уьуктарыгар, норуотун угэстэрин, культуратын баьылырыгар суду куус буолар. Норуот тына-дьыл5ата, кь аймах культуратыгар киллэрэр кылаата тереебут тылыгар инэн сылдьар. Тереебут тылын билэр о5о бэйэтин норуотун ытыктыыр-таптыыр, кининэн киэн тутта, атын омук дьонун кытта тэннэ5ин билинэ улаатар, интернациональной тыынна итиллэр. Тыл баар буолан – омук баар.

О5о саадыгар тереебут сананы сайыннара улэ соруктара маньыктар:

- Тулалыыр эйгэни билиьиннэрии, тылы байытыы.

Тылы байытыы – о5о тылын саппааьын ахсаан ертунэн элбэтии, кини тыл суолтатын баьылааьына, септее5унэн туьаныыта. Тыл баайа – санарар сана ис хобооно. Тылы предметтэр, кестуулэр ааттарын, араас бэлиэлэрин, хаачыстыбаларын уонна кинилэргэ сыьыаннаах хайыаьыннары кердерер тыллар байыталлар. Оттон тылы байытыы улэтин ис хобоонунан тулалыыр оло5у, айыл5аны билиьиннэрии буолар.

- Ситимнээх сананы сайыннарыы.

Ситимнээх сананы сайыннарыыга кэпсэтэр уонна кэпсиир уеруйэхтэри сайыннарыы соруктара киирэллэр, кинилэр тулалыыр эйгэни кытта билиьиннэриинэн сибээстээн ытыллаллар. Манна тыл форматын табатык туттан санарар уеруйэ5и инэрии соруа эмиэ киирэр. Ситимнээх сананы сайыннарыы тумугэр оболор сатаан ыйыта, эппиэттии, санааны сааьылаан кэпси уерэнэллэр.

- Чуолкайдык санарарга уерэтии.

Бу киэн ейдебул. Манна теребут тылын дорбооннорун чуолкайдык санарыта, арааран истиитэ, тыл дикциятын, куолабы сатаан уларытыы (сонотуу, синньэтии, куччаты, интонацияны таба сепке тутууан санарыы) киирэллэр.

- Уус – уран айымнынын билибиннэри.

Уус – уран айымны обо санатын сайыннарар соруктары барытын хабан, итини тэнэ, обону киби быыытынан сир-майгы ертунэн сайыннарар, кэрэбэ ууйар.

- Тыл грамматическай форматын таба туттуу (таба санарыы).

Теребут тыл грамматическай формалара теье да анаан уерэтиитэ суох инмиттэрин иын кыра обо билэр тылыгар маарыннатан тылы бэйэтэ билэринэн айан, сыыа-халты туттар тубэлтэтэ угус буолар. Холобура, абыллабас (абабас), суруйуутун (суруйабах), уо.д.а. Итини барытын болбомтобо ылан кеннерен ситибилиэхтээх.

Инники этиллибит соруктар теье да тус-туунан бэриллибиттэрин иын, бэйэ-бэйэлэрин кытта ыкса ситимнээхтэр. Онон сана уеруэхтэрин, сатабылларын сайыннары улетигэр биир кэлимник сыыаннаан улэлиэххэ наада.

Обо санатын сайыннары улетэ уопсай дидактическай уонна методическай тутууар, салайтарар сурун санааларга олобуран ытыллар. Ити курдук методическай ертунэн манньктары киллэриэххэ сеп:

- Тулалыыр олобу эт-хаан ертунэн арааран билии, сана, ей-санаа сайдыыларын ыкса ситимнэрэ. Обо теьенен тулалыыр олобу кытта киэнник билсийэр да, оччонон билиитэ-керуутэ кэниир, саната сайдар;
- Обо сана уеруэхтэрин тылынан бодорууннаран сайыннары;
- Обо тыл иэйитин сылдьан эрэн бэйэтинэн таайан ылынытын салгы сайыннары. Ол курдук кини бэйэтэ ылыммыт тылын араас тугэннэргэ киллэрэн санатыы, туттуу кэлин обо бу тылы ейдууругэр, кэнэтэн туттарыгар улахан суолталаах;
- Сананы сайыннары бары ертунэн ситимнэрэ уонна кинилэри улэ бары керуннэригэр биир кэлим сыыаннаах ытыгы;
- Обо санатын дьайымалын теруеутун араас еруттээх сылтахтарын сайыннары, байыты. Обо санатын сайыннары обону теье, хайдах, тугунан интэриэбигрэтэн уерэтэргиттэн, улэлииргиттэн улахан тутулуктаах;
- Обо тылы кехтехтук санаран ылынытын тэрийи. Маныха ооннуулары, дьарыктаныылары тэрийэн ытыгыга, обо куннэби олобун араас тугэннэригэр обону санарда сатыыр ньымалары табыгастаахтык туаныы биир сурун оруолу ылар.

«Сонор» оонньуунан о5о санатын сайыннары.

О5о тылын-еун сайыннара сьалтан, оонньуу ис хобоонугар сеп тубэиннэрэн манньк ньымалары туттуохха сеп: ес хобооннорун, таабырыннары, остуоруйалары, хобооннору, олонхону уерэтиэххэ сеп.

«Сонор» хамсаныылаах оонньуутугар о5олор бэйэлэрэ хобоон, остуоруйа айан, хамсаныыга сеп тубэиннэрэн санараллара дьобун ситиьи буолуон сеп. Сана тыллары билии, уустук этиилэри оноро сатаабын, о5о куолаабын уларытан санарыыта уонна да атын тылы сайыннара улэ керуннэрэ манна киирэллэр.

«Сонор» о5о тылын-еун сайыннара, ебугэ угэбин, культуратын билииннэрэр кьахтаах кэскиллээх оонньуунан сыаналанар.

Бастатан туран, сурун оонньууга атрибуттары бэлэмнээбин буолар. Бэлэмнэни улэ5э остуоруйалары кьтта билииннэри, хобоон уерэтиитэ; ес хобооннорун, таабырыннары, ебугэ угэстэрин кьтта билииннэриэххэ сеп.

«Сонор» оонньуу араас сюжеттара о5олор билэр остуоруйаларыттан, кэпсээннэриттэн ылыллаллар. Холобура, манньк оонньуулар, дьарьктар ытыллыахтарын сеп:

1. *«Куобах, куобах барахсан» хобоонунан «Сонор» хамсаныылаах оонньуута.*

Сьала: - хобоонунан о5о санатын сайыннары;

- о5о тылын байыты;

- «Сонор» оонньууну билииннэри.

Туттуллар тэрил: оонньуур хонуу, о5олор – куобахтар уонна булчут.

Оонньуу хаамыыта:

- Биьиги билигин «Сонор» оонньууну оонньуохпут, ол оонньуурбутугар «Куобах, куобах барахсан» диэн хобоону туттуохпут.

- Оонньууну куобахтар сабалыыллар, кинилэр куоталлар, булчут – экирэтээчи.

1 хаамы: Куобах, куобах барахсан,

2 хаамы: Куотан, куотан кэлэммин,

3 хаамы: Ойуур, ойуур быыьыгар

4 хаамы: Утуйа, утуйа сытабын,

5 хаамы: Булчут о5онньортон саабын.

Булчут: Куттас манан куобахтар, хаскьтый?

Куобахтар – куотааччылар:

1 хаамы: Булчут, булчут о5онньор,

2 хаамы: Булбат, булбат инигин.

3 хаамы: Ытын, ытын обургу

4 хаамы: Ыркый ойуур быбынан

5 хаамы: Ыраах баран хаалла.

Булчут: Куобахтар куулэйдии табыстылар!

Куотааччылар:

1 хаамы: Булчут, булчут обонньор

2 хаамы: Суурэн, суурэн кэлэннин

3 хаамы: Биьигини экирэт,

4 хаамы: Син биир, син биир сиппэккин

5 хаамы: Быьый, быьый атахтары.

Булчут: Эмискэ булчут суурэн табыста!

Ескетун экирэтээччи куобабы туттабына этэр: «Мин эйиигин туттум, куобах, куобах барахсан!»

Ооньуу бутэьигэр куотааччылар очколарын аабаллар.

2. Тылы сайыннарыга дьарык. (К.С. Садовникова «Оскуолаба кириэн иннинээби саастаах оболорго «Сонор» ейу сайыннарар ооньууну уерэтии» кинигэтиитэн)

С. Данилов «Куобах оболорун туьунан остуоруйа» айымньытыгар оболор пластилинынан куобахтары, берену онороллор, тылы сайыннары дьарыгар тутталлар.

Сыала: - оболор бере, куобах туьунан билиилэрин кэнэтии;

- бэйэ-бэйэбэ кемелеьерге, иллээх-эйэлээх буоларга уьуйуу.

Бэлэмнэни улэ:

- сана тыллары кытта билсии (урэх сибэ, улуйар, ынабы тардар, куелэьийэн);

- хобьоннору оруолларынан нойосуус уерэтии.

Матырьйаал: остуолга ооньонор «Сонор» хонуулара, ньыкаалара – куобахтар, берелер (оболор бэйэлэрин оноьуктара).

Дьарык хаамыта:

Оболор оруолларга арахсаллар, кинилэр санарар кэмнэригэр ньыкаалар хаампаттар.

Оболор: Сиинэ урэх сибигэр

Сири хаьан онорбут

Силис анна дьэтигэр

Борон уобах оларбут.

Куобахтар: Кыра куобахтарбыт,
Куттанары билбэппит,
Ыркый ойуур быыыгар
Ыстаналы ооннуубут.

Бере: Уьун тууннэ улуйан,
Уубун хаммат муннаахпын,
Сылгыны, ынабы тардан,
Сыаба, хааба харарым.

Куобахтар: Кенул-босхо барбычча,
Кеччуйээхтээн хаалыабын,
Куннэ-куеххэ кэлбиччэ,
Куелэыйэн ылыабын.

Бере: Кырдьян хаалан билигин
Булду кыайан булбаппын,
Аьаабатабым абыс хонно,
Сизэбэтэбим сэттэ хонно.

Оболор: Ийэлэрэ эппитин
Экчи умнан кэбиьэннэр,
Ыллыктары батыьан,
Ыраах баран хаалбыттар.

Куобахтар: Оччугуйкаан оболорбут,
Обуруокка тийдэрбит,
Хаппыстаны хабыалыхпыт,
Моркуобу мотуйуохпут.

Бере: Тубэспити тутуобум,
Барыйбыты барыабым,
Аьааммын абыраныам,
Тотоммун тойорбуом.

Дьарык бутуутугэр ханнык сана тыллары билбиттэрин хатылыыллар, куобахтар очколарын аабаллар.

3. «Бухатырдар куен керсүүүлэрэ» ооньюу. (А.А.Филатова улэтиттэн)

Сыала: - О5о5о булугас, мындыр ейу сайыннарыы;

- Олонхо геройдарын уобарастарын керен араара, хорсун, утуе санаа холобурдарыгар иитии;

- Уус-уран тылы байытыы.

Тэрилэ: Хас биирдии о5о иккилии тегуруктээх.

Куен керсер сирдэрэ – орто дойду. Эккирэтээччи – Ньургун Боотур, куотааччылар абааы бухатырдарара.

Ооньюу барыыта: Ооньюуну эккирэтээччи орто дойду бухатыыра Ньургун Боотур са5алыыр:

«Биэс тарбах биэриитэ билиэ,

Уон тарбах уунууга быьаарыа,

Угустэн угус охтуо.

А5ыйахтан а5ыйах охтуо», - диэн иннин хоту бастакы хардыыны онорор.

Куотааччылар утары маннык тыллаах буолуохтарын сеп.

«Ийэ уустарын иннэрэр,

А5а уустарын алдьатар

Аллараа дойду

Адьярайдара

Куен керсер

Куммут ууннэ», - диэн араас хайысханан куотар хаамыылары онороллор.

Ооньюуга эккирэтээччи саамай быьаччы туьаайыынан куйэ-хаайа сатыыр уонна: «Муос муоска, тиис тиискэ, сэрэн!» - диир. Ооньюуну уустугурдан хонууга араас мэьэйдэр ойууланаллар эбэтэр предметтэр ууруллаллар. Мэьэйдэри тумнубакка барбыт, сууларбыт ыстарааптанар, ол эбэтэр теттеру хаамыыны онорор эбэтэр иккистээн санаттан хааман са5алыыр. Куотааччылар тутулуннахтарына маннык санарыхтарын сеп. «Уьун унуох урусхалланна, кыра унуох кырбастанна». Туттулубут абааы бухатыыра ооньюуттан туораан иьэр. О5о ахсаанынан керен Айыы Бухатырдарын 2-3 оноруохха сеп.

4. «Сонор» ооньюуну билииннэриигэ «Бере уонна куобах» остуоруйаны туьаныы.

Сыала:

- ✓ Остуоруйа кеметунэн «Сонор» ооньюуну билииннэрии;
- ✓ Остуоруйа тылын-еьун туттан кэпсэьин;
- ✓ «Сонор» ооньюунан о5о ейун, толкуйдуур дьобурун сайыннарыы;
- ✓ «Сонор» ооньюуга о5о интэриэьин тардыы, ке5улэьин.

Туттуллар тэрил:

- Остуоруйа геройдарын ойуулары;
- «Сонор» оонньуу дуоската (хонуута), бере уонна куобах фигуралара;
- Бере уонна куобах мааскалара.

Дьарык хаамыыта:

1. Остуоруйаны аабыы, ырытыы.

- Оболоор, мин бугун эьиэхэ «Бере уонна куобах» диэн остуоруйаны кэпсиэм. Бары болбойон олорон истэбит.

(Иитээччи остуоруйаны аабар.)

- Этин эрэ, оболор бу остуоруйаҕа ханнык кыыллар тустарынан кэпсэнэрий? Бере хайдах кыыл эбитий? Оттон Куобах? Бере Куобаҕы тоҕо сиэри гынарый?

(Оболор тугу ейдеен хаалбыттарын ыйытыы кеметунэн эппиэттиллэр.)

2. Бере уонна Куобах оруолларын толоруу.

Иитээччи Бере уонна Куобах мааскатын кэтэн туран остуоруйаттан быһа тардан утуктэн кердерер. Бере санатын доргуччу, киэнник, уордаахтык утуктэр, оттон Куобах санатын куттаммытыы, кыратык, синньигэстик, тардыалатан утуктэр.

- Оболор, Куобах Береттен наһаа куттанар эбит дии. Ол эрэн Бере Куобаҕы сиэри гыммытыгар, Куобах куьун уойан-тотон кэлиэх буолан муччу туттаран куотта. Онтон кэлэн Берену албыннаан атын куобахпын диэн эмиэ туттарбакка куотан хаалла. Ол аата Куобах хайдах эбитий?

(Оболор санааларын истии, кэпсэтии. Остуоруйаны тумуктэьин.)

3. Сыннааланна оонньуу.

- Билигин кыратык оонньоон ылыхпыт. Мин эьиэхэ Бере ойуутун кердердехпунэ, эьиги уордаах, кыыьырбыт бере кыылы утуктэн кердерегут. Онтон Куобах ойуутун кердердехпунэ сирэйгитин куттаммыт, ытыах курдук туттан кердерегут.

(Оболор болбойон олорон ханнык кыылы кербуттэрин утуктэллэр.)

4. «Сонор» оонньууну билиьиннэрии.

- Аны билигин биьиги берену уонна куобаҕы бу хонууга туруортаан оонньоон керуехпут. Бере куобаҕы сиэри экирэтэр, оттон Куобах куотар. Бу оонньуубут аата «Сонор» диэн буолар. Ол аата Бере Куобаҕы сонордоьон, экирэтэн ситэн ылан сизхтээх.

(Иитээччи «Сонор» оонньуу хонуутун уонна кыыллар фигуркаларын остуолга ууар, оболору ыныртыыр.)

- Манна куобахтарбыт элбэхтэр, оттон беребут соьотох. Билигин утарыта олорон оонньоон керуеххэьин.

- Остуоруйаҕа кэпсэммитин курдук Куобах толкуйдаан, муччу туттаран куотар дии, ол курдук манна эмиэ куобахтар береье ситтэрбэьккэ хонуу ненуе еттугэр бары тийиэхтээхтэр.

(Иитээччи оболору кытта оонньуур, онньуу сурун быраабылаларын билиьиннэрэр.)

5. Тумук.

- Бугун биьиги тугу биллибит, туох сананы кердубут, сэргээтибит?

- Туох туьунан остуоруйаны иьиттибит? Сурун геройдар кимнээьий?

- Ханнык сана оонньууну биллибит?

- Бу оонньуу сурун сыала туох эбитий?

(Иитээччи ыйытыыларыгар оболор эппиэттиллэр, санааларын этэллэр.)

- Аныгы кэлэр дьарыктаныыга бу «Сонор» оонньууну, кини быраабылатын салгыы уерэтиэхпит уонна оонньоохпут.

Тумук.

«Сонор» ейу сайыннарар оонньууну о5о садыгар сатаан тэрийии о5о инники уэрэниитигэр улахан кемелеех. Тереппут ону таба ейдеең, о5отун иитиитигэр, сайдытыгар тэннэ кыттыбар, кыбаллар, о5отун ис санаатың, бастакы ситибиитин, соробор хомолтотун тэннэ уллэстэр. «Сонор» оонньуунан дьарыктанар о5о билиитэ-керуутэ, интэриэбэ киэн, булугас ейдеех, бол5омтолоох, эппиэтинэстээх, айар, толкуйдуур, санарар, ырытар дьобурдаах буола улаатар.

Оноң о5о санатың сайыннарыга септеех усулуобуйалары тэрийэң «Сонор» оонньууну о5о саабыгар сеп тубэбиннэрэң ейденумтуе, улэ тибигин быспакка, утумнаахтык дьарыктыахха наада.

Бу оонньууну кыи бэйэтэ хайдах айарынан араастааң ис хобоонооң онорон оонньуоң сеп. Ол курдук баар айымныларга олобураң, остуоруя, кэпсээң, олонхо ис хобооңун биэриэххэ сеп. Холобур «Биэс ынахтаах Бэйбэрикээң эмээхсин» остуоруяаттан куотааччы ньыкаалара ынахтар буолаллар, экирэтээччитэ – Бэйбэрикээң эмээхсин. «Дьэрэкээң оболор» остуоруяаба куотааччылара оболор, экирэтээччи – Алаа Мо5ус. Аны, араас тиэмэлэри эмиэ киллэриэххэ сеп: «Балыксыт уонна балыктар», «Бере уонна хобуол оболоро», «Сабыл уонна кууруссалар» о.д.а.

Оонньонор хонууну эмиэ ис хобооңугар сеп тубэбиннэрэң араастааң киэргэтэр, урууыдуур ордук кестуулээх буолар. Хонууну, ньыкаалары араас матырыйаалтан оноруохха сеп: о5уруоңаң, быысабайдааң киэргэтэң, аттаран тигэң, туостан, тирииттэң, мастан, муостан уонна да араастаң. Соноргун тебе интэриэбинэйдик онорорун бэйэң фантазиябыттан уонна айар, онорор дьобургуттан тутулуктаах.

Маннык араас оонньуулары о5о санатың сайыннарар, сиэргэ-майгыга иитэр сыалтан о5о олобор куннэтэ киллэрдэххэ учугэй тумугу ылыахха сеп. О5о5о норуот оонньууларга чугастар, кинини умсугуталлар.

Оноң, иитээччи бэйэтэ тебе кыалларынан уларытан, киллэрэң-табааран, эбэң-сабаң о5о интэриэбин, дьобуруң, кыабың учуоттааң уэрэтэрэ, улэни тэрийэрэ ордук табыгастаах эбит.

Туйаныллыбыт литература

1. Аммосова В.В. О5о санатын сайыннары. – Дьокуускай: Офсет, 2006. – 48 с.
2. «Алаас о5олоро» хамсаныылаах оонньуулар. Филатова А.А. Чемчуук саас. – 2010, №1
3. Егорова З.В. О5о садыгар сахалыы оонньуулар. – Дьокуускай: СГУ изд-та, 2008. – 68 с.
4. Оонньууну о5ону сайыннарыга туттуу. Ефимова Д.Г. Народное образование Якутии. – 1994, №2
5. Садовникова К.С. Оскуола5а кириэн иннинээ5и саастаах о5олорго «Сонор» ейу сайыннарар оонньууну уерэтии. – Дьокуускай: Дани алмас, 2007. – 52 с.
6. Сонор эйгэтэ. Чуораанчык сурунаал. – 2001, №5
7. Сонор эйгэтэ. Чуораанчык сурунаал. – 2001, №6
8. Сонор эйгэтэ. Чуораанчык сурунаал. – 2012, №6
9. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. – Москва: Изд-во Инст-та Психотерапии, 2001. – 240 с.
10. Чиряев К.С. Олох педагогиката. – Дьокуускай, 1998. – 496 с.